

IV BO'LIM SAN'AT TARIXI, FALSAFA

Ibrohim ABDURAHMONOV,
San'atshunoslik fanlari nomzodi,
dotsent

MUSAVVIRNING RANGIN OLAMI

Annotatsiya. Maqola O'zbekiston rangtasvir san'atining yirik vakili, taniqli pedagog, mohir ijodkor, O'zbekiston xalq rassomi, professor Rustam Xudayberganovning sakson yillik ibratli hayoti, manzara, portret va tarixiy janrlarda yaratgan betakror asarlari tahliliga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: mahobatli rangtasvir, rassom, ijodkor, pedagog, manzara, portret, tarixiy janr, me'moriy obidalar, devoriy suratlar.

Аннотация. Статья посвящена анализу восьмидесятилетней жизни выдающегося представителя узбекской живописи, известного педагога, искусного художника, народного артиста Узбекистана, профессора Рустама Худайберганава, и его уникального творчества в пейзажном, портретном и историческом жанрах.

Ключевые понятия: эпическая живопись, художник, творец, педагог, пейзаж, портрет, исторический жанр, архитектурные памятники, фрески.

Abstract. This article analyzes the eighty-year life of an outstanding representative of Uzbek painting, a renowned teacher, a skilled artist, People's Artist of Uzbekistan, Professor Rustam Khudaiberganov, and his unique work in the landscape, portrait, and historical genres.

Keywords: epic painting, artist, teacher, landscape, portrait, historical genre, architectural monuments, frescoes.

Benazir inson, mohir pedagog, O'zbekiston xalq rassomi, professor Rustam Xudayberganov bu yil roppa rosa 80 bohorni qarshiladi. Ijodkor ikkinchi jahon urushi tugaganidan bir yil keyin 1946-yili Xorazm viloyati Urganch tumanining en chekkasida joylashgan Yuqori Do'rmon qishlog'idagi oddiy dehqon oilasida dunyoga kelgan. Qishlog'i so'lim Amudaryoga yaqin bo'lgani uchun qirg'oq atroflarida zilol suvning shovillashi unga olam olam zavq bag'ishlardi. U yoshligidan adabiyotga, badiiy ijodga qiziqishi baland edi. Avvaliga qishlog'idagi kichikroq maktabning boshlang'ich sinfida, keyinchalik uzoqroqda bo'lgan maktabda yuqori sinflarda tahsilni davom ettiradi. 12 yoshidan

rasm chizishga qiziq boshlaydi. Dastlabki qoralamalari ham maktab partasida oddiy qog'ozlarda yaratiladi.

1964-yilda maktabni bitirgach, badiiy ijodga bo'lgan qiziqishi tufayli Poytaxt tomon yo'l oladi. Biroq, ilk urinishi besamar yakunlanadi. Xorazmga qaytib, kemachilik tashkilotida ishlash bilan birga rasm chizishni davom ettiradi. O'z davrida tanilgan rassom To'ra Kuryazovdan tasviriy san'at sirlarini so'rab o'rgana boshlaydi. Oradan bir yil o'tgach, 1965-yilda yana Toshkentga tashrif buyuradi. Uzoq o'ylab Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika institutining yangi ochilgan badiiy grafika bo'limiga hujjatlarini topshiradi.

Jiddiy tayyorgarlik, tinimsiz ijodiy izlanishlar samarasini berib, bu safar talabalik baxtiga muyassar bo'ladi.

Rassomning ilk etyudlari aynan talabalik davrida yaratiladi. 1966-yilda birinchi mustaqil yaratgan asari natyurmort janrida "Gul" deb nomlanadi. Unda safsar gulining nozik va mayin yaproqlari erta bahorda olamni go'zallikka burkayotganday taassurot qoldiradi. Ammo bu quvonchi uzoqqa cho'zilmaydi. Shu yilning 26-aprelida poytaxtda yuz bergan zilzila tufayli talabalar qatorida u ham shaharni qayta tiklash ishlariga jalb etiladi. Bu jarayon yangi o'quv yili boshlangunga qadar davom etadi.

1967-yilning yozida Farg'onaning so'lim Shohimardoniga amaliyot o'tash uchun borganligi bir umr yodida qoladi. Bu go'zal maskanda bir oy davomida tog' manzaralaridan ilhomlanib, ajoyib etyudlar ishlaydi. Talabalik yillarida Y.Yelizarov, M.Nabiyev, N.Ten kabi ustoz rassomlardan tasviriy san'at sirlarini o'rganadi.

Nihoyat talabalik davri poyoniga yetadi. 1970-yili "Lola sayli" kartinasi bilan diplom himoyasiga chiqadi. Shu kundan boshlab "tasviriy san'at o'qituvchisi" sifatida Xorazmga viloyati Urganch qurilish texnikumiga yo'l oladi. Oradan bir yil o'tgach, 1971-yilda Armiya safiga safarbar qilinadi. Bir yillik xarbiy xizmatdan so'ng Xarkov shahridagi rassomlik badiiy sanoat instituti talabasiga aylanadi. Akademik realistik maktabni an'analarini o'zlashtirib, o'z uslubini topish uchun tinimsiz izlanadi. Institutda professor A.Shaposhnikov, Ukraina xalq rassomi A.Shevchenko, dotsent Karas va boshqa ustozlari bergan saboqlar bir umr uning yodida qolgan. Ammo 1976-yili moddiy qiyinchiliklar sabab uchinchi kursdan Toshkent teatr va rassomlik (hozirgi Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn) institutiga ko'chirishga majbur bo'ladi. Tahsil davomida O'zbekiston xalq rassomlari Ch.Axmarov, V.Jmakin, Y.Chernishov, N.Shin, B.Jalolovlardan saboq olish baxtiga muyassar bo'ladi. 1979-yili "Mahobatli dekorativ bezak" ixtisosligi bo'yicha professional rassom maqomiga erishadi.

R.Xudayberganov ijodini bir necha qirralarga bo'lib o'rganish lozim. Kamina birinchi galda rassomning manzara janrida yaratgan asarlarini tilga olgan bo'lardim. Turli fasllarda ona tabiatning turfa ranglari, tog'lar, adirlar, vodiylar, dalalar, qishloqlar, shahar qiyofalari va ularning betakror manzaralari rassomga ilhom bag'ishlaydi. Yurtimizning go'zalligi, maftunkorligi his qilish uchun doimo safarga chiqib, atrofni kuzatadi, ashyoviy dalillar to'playdi, etyudlar

ishlaydi. Rassomning ilk manzara asari "Qish" (1981) deb nomlanadi. Unda poytaxtimizning eski shahar qismidagi paxsa devorli uylar qishning sovuq qorli ko'rinishi ifodalangan. Garchi, izg'irinli, hammayoqni qoplangan oppoq qor, odamlarning hayot tashvishlari, tirikchilik ilinjida yelib-yugurishi bir zum ham to'xtamaydi. Mahallada hayot qaynaydi. Eshak aravada tandir ortgan aravakash o'z manzili tomon odimlashi bevosita rizq-u ro'zi, oila barakasi timsoli sifatida ifodalanadi.

Rassom ishlagan manzaralar nihoyatda xilma xil. Zero, inson umri tabiatdagi fasllarga qiyoslanadi. Bahorda borliq dunyoga keladi, tabiat qish uyqusidan uyg'onadi, atrof muhit yashil rangga burkanadi. Bu fasl rassomlar uchun ham o'ziga hos ijod fasli sifatida baholanadi. O'zbekistonning turli hududlari ayniqsa, Toshkent viloyatining Chorvoq atroflaridagi qishloqlar – Xumson, G'azalkent, Oqtosh tabiati bahorda rassom uchun ijod makoniga aylanadi. "Afrosiyobda bahor" (1996), "Bog'da bahor" (2001), "Bahor qo'shig'i" (2006), "Qishloqda bahor", "Tog'da bahor", "Bahor mazarasi" (2010), "Chimyonda bahor" (2012), "Bog' aro bahor" (2013) asarlari ijodkorning uzoq yillar davomidagi kuzatishlari natijasidir.

Har faslning o'z gashti bor. Ammo, yoz azaldan tasviriy san'atda o'sish, ulg'ayish, ilqlik va quyosh ramzlarini ifodalab kelgan. "Yozda" (1987), "Jazirama kun" (1991), "Quyoshli kun" (1993), "Yozda Xiva" (1995), "Daraxtlar. Yoz" (1998), "Yoz oxirida" (2000), "Tog'da yoz" (2001), "Serquyosh lchan qal'a" (2002), "Yoz

kuni” (2008), “Jazirama kun” (2013) va boshqa asarlarida ilqlik, tafti, atrof muhit haroratiga mos ranglar o'zgacha bir mahorat bilan ifodalangan.

Kuz yetuklik, to'kin sochinlik donishmandona hosil berish fasli. Ustoz san'atkor kuz manzaralari tasvirida o'tkir ranglarga boy, tilladek tovlanuvchi daraxt barglari, mevalar va poliz maxsulotlarining o'zgacha ko'rinishi rassomning o'ziga hos uslubini belgilab beradi. “Dala” (1988), “Surxondaryo motivi” (1991), “Quyoshli kun” (1993), “Kuzga yaqin” (1995), “Amudaryo” (1997), “Tog'da kuz” (2000) va boshqa qator asarlarida tabiat manzaralari shoirona kuylash, kompozitsiyalarning tabiiyligi, oddiyligi uzoq yillar davomida o'ttirgan tajribalari va rangshunoslik sirlarining mohirona qo'llanilishidagi ustaligining amaliy natijasidir.

Qish umrning poyoniga qiyoslanadi, butun borliq abadiy uyquga ketish fasli. Rassom ijodida ana shu abadiy falsafa mohiyati bo'y ko'rsatadi. Asarlarida har bir fasldagi tabiiy o'zgarishlarning o'ziga hos sinoatlarini topa olgan. Zumrad qishning borliqqa oppoq sepini yoyishi, tinchlik, xotirjamlik, insonlar qalbining g'uborlardan forig' bo'lishiga qiyoslanadi. “Bolaligimiz ko'chalari” (1985), “Birinch qor” (1987), Deraza ortida (1998), “Shahar chekkasida” (1990), Qorli kun (2003), “Qish manzarasi” (2004), “Qorli kuz manzarasi” (2008) kabi asarlarida inson va tabiatni o'zaro uyg'unligi, oppoq qorning betakror tovlanishlari badiiy jonlantirilgan.

Musavvirning xalqimiz milliy qadriyatlariga, qadimiy shaharlarimiz me'moriy obidalari manzaralariga mehri yuqori. Bu turkumdagi asarlarida binolar tabiiy ranglarining yaxlitligi, soylarning uyg'unligi bir birini mazmunan to'ldirishga xizmat qilgan. Mahalliy qal'alar, masjidlar, minoralar tasviri tomoshabinni go'yo uzoq moziy sari sayohatga chorlayotganday. “Chor Minor” (1993), “Juma machit minorasi” (1994), “Somoniylar mavzoley” (1995), “Shohi zinda” (1996), “Oq machit” (1997), “Kalta minor oqshomi” (1998), “Ichon qal'a” (2000), “Samarqand” (2001), “Minora” (2002), “Oq Xiva” (2003), “Sherdor” (2004), “Oq masjid” (2008), “Chor minor yozda” (2009), “Buxoro oqshomi” (2012) va boshqa qator asarlarida tarix zarvaraqlarini o'z uslubida badiiy idrok qililib, barcha rang va shakllardan falsafiy ma'no chiqara olgan.

Rassomning ikkinchi ijodiy qirrasini yaratgan portretlarida ko'zga tashlanadi. Tanlangan qahramonlar tashqi va ichki olamini ochish ancha mashaqatli ish. Negaki har bir inson o'zicha bir tilsim. Biri boshqasiga mutlaqo o'xshamaydi.

Ziyolilar, shoirlar, yozuvchilar, san'atkorlar, tarixiy shaxslar, zamondosh ayollar qiyofasini ishlar ekan, ularning qiyofasidagi har bir detalni chuqur idrok qilgan holda, hech qanday ortiqcha bezaklarsiz badiiy tafakkurini hayotiy haqiqatga uyg'unlashtirishga erisha olgan. “Keksa dehqon” (1982), “H.Olimjon portreti” (1990), “Bobur portreti” (1994), “Kompozitor I.Akbarov portreti” (1994), “Amir Temur portreti” (1997), “Feruz” (1997), “Xorazmshox J.Manguberdi” (1998), “Spitamen” (1999), “Sulton Abusaid Mirzo” (1999), “Kompozitor R.Abdullayev portreti” (2001) “Otam portreti” (2003) kabi asarlarining har biriga alohida yondoshilgan.

R.Xudayberganov munis ayollar qiyofalarini ishlashda ularning nozikligini, go'zalligini, o'zgacha nafosatini va eng avvalo muqaddas zot ekanligini birinchi o'ringa olib chiqadi. Ular orasida oddiy zahmatkash juvonlardan tortib, mashhur ayollargacha borligi rassomning tafakkur doirasi naqadar cheksizligini asoslaydi. “Ayol portreti” (1985), “Sukunatni tinglab” (1987), “Hamshira” (1990), “Talaba qiz” (1991) “O'razbika momo” (1992), “Kashtachi ayol” (1993), “Chol” (1996), “Zuxra opa” (1997), “Sharlot Rishar xonim portreti” (1998), “Xojar xola” (1999), “Jurnalist Navbahor” (1999), “Maktub”, “Gul pari” (2000), “Muyassar Razzoqova” (2001) kabi portretlarida har doim nozik xilqat, jumboq hisoblanmish noziktab qizlar, mehridaryo onalar va donishmand momolarning jamiyatdagi o'rni naqadar yuksakligini ko'rsata olgan.

Kamina ustozning “Malika Tumaris” (2001) portretiga alohida to'xtalmoqchiman. Kompozitsiya markazida afsonaviy malika Tumarisning jang oldidan holatiga e'tibor qaratgan. Massagetlar malikasining o'ng qo'lida qilich, chap qo'lida qalqon. Boshidagi malikalar tilla rangli toji o'rtasida sher boshi tasvirlangan. Rassom bu bilan ramziy ma'noda Tumarisni hayvonlar shohi sherga tenglashtirgan. Go'yoki bir vaqtni o'zda sher tumor vazifasini ham bajargan, ya'ni massagetlar malikasini balo qazolardan asragan. Ayni paytda malikani aql-u zakovati, kuch-qudrati jasurligini shu sher obrazi orqali ifodalagan. Uning yuziga e'tibor bersak, biroz tepaga ko'tarilgan, ko'zlari esa cheksizlikka qadalgan. Tumarisning xayolida turfa fikrlar g'ujg'on o'ynamoqda: nafaqat, alamzadalik, qasos o'tida yonayotgan sarkardaning haqiqiy vatanparvarlik hislatlarini ifodalashga erisha olgan. Dushmani Kir bilan bo'ladigan jang oldidan go'yo nimadir aytmoqchi. Massagetlar malikasining jang oldidan kiygan kiyimlari unga yanada salobat, ulug'vorlik bag'ishlangan. Shamolda ohista

San'at tarixi, falsafa

tebranib turgan ko'ylagining drapirovkalari ham nur soya o'yinida mohirona tasvirlangan. Orqa fonda behisob jangchilar. Ularning aksariyati piyoda, ayrimlari esa oq qora otlarda ifodalangan. Askarlar jangga shay holatda qilichlarini baland ko'tarib turibdi. Qoramtir daraxt, tog'lar, to'q ko'k, qizil rangdagi osmon tasviridan kun botayotgan mahal ekanligini anglash mumkin. Asarda ko'p, qizil, sariq kabi issiq ranglardan foydalanilgan.

San'atkorning yana bir muhim qirrasi bevosita mahobatli devoriy suratlarida namoyon bo'ladi. 1979-yili tashkil etilgan haykaltaroshlik va mahobatli san'at kombinatida ishlab, o'z mahoratini oshirganligi keyinchalik ham unga ko'p bora asqotadi. Yaratgan mahobatli devoriy suratlari hozirda turli shaharlardagi maishiy binolar va davlat tashkilotlarini bezab turibdi. Turli yillarda Rossiyaning Xonti-Mans avtonom okrugidagi Nyagan shahrida, Permda, Ukrainaning Harkov shahrida, Turkmanistonning Tashauz, Tojikistonning Isfara, Vatanimiz poytaxtidagi sobiq kinochilar uyida, Xalqlar do'stligi saroyida, Konservatoriya binosida, To'ytepa, Termiz va Urganch shaharlaridagi restoran va kafelarda, Qo'qon teatrini bezashda mozaika, rospis va vitraj kabi ko'plab mahobatli kompozitsiyalar ishlagan.

Muhtaram professorimizning vatanimiz badiiy ta'lim rivojiga qo'shgan hissalarini ham alohida ta'kidlash lozim. Uzoq yillardan buyon Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti "Mahobatli rangtasvir" kafedrasida yosh ijodkorlarga saboq berib keladi.

O'zi dars berayotgan fanlardan bir necha o'quv qo'llanmalar, darsliklar yozib, nashr ettirgan. "Rangshunoslik" (2002), "Vitraj" (2002), "Tasviriy san'atda rang" (2004), "Kompozitsiya" (2004), "Rangshunoslik asoslari" (2006), "Kompozitsiya" (2007) va boshqa o'quv adabiyotlari bugungi kunda mazkur fanlar uchun asosiy manba sifatida foydalanilib kelinadi. Tajribali mutaxassis sifatida institut uslubiy Kengashining raisi sifatida ham barakali faoliyat yuritib keladi.

Sakson bahorni qarshilagan ijodkor hech qachon tinib tinchimaydi. Turli ko'rgazmalarda yangi ijodiy ishlarini taqdim etib, yoshlarga o'rnak bo'lib keladi. Shogirdlari A.Aliqulov ham ustoz yo'lidan borib, bugungi kunda davlatimizning yuksak mukofotlariga sazovor bo'lish baxtiga muvassar bo'lgan.

Rassomning bosib o'tgan hayot yo'li, erishgan ijodiy yutuqlari, qo'llanilgan ranglarning tiniqligi, oddiyligi, o'z yurtiga sodiqligi, vatanimiz manzaralarining faqatgina o'zigagina hos bo'lgan shoirona lirik ohanglarda kuylashi tufayli san'at ixlosmandlari orasidagi shuhratini oshirib kelmoqda. Marhum san'atshunos yozuvchi Nodir Normatovning "Ranglar yurtiga yo'l" nomli kitobida rassomning ijodiy portreti xronologik tarzda 2013-yilga qadar bo'lgan har bir qirrasi qamrab olingan. Ishonchim komilki, Rustam Xudoyberganov o'z malakasi, hayotiy tajribasi va tasviriyot olamida erishgan yutuqlari bilan chegaralanib qolmasdan, bundan keyin ham yangi-yangi asarlari bilan ijod ahlini ko'p bora hayratga soladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Normatov N. Ranglar yurtiga yo'l: rassom Rustam Xudayberganov portretiga chizgilar. – Toshkent, 2013. – 140 b.
2. Tojiboyeva D. O'zbekiston xalq rassomi Rustam Xudoyberganov xayoti va ijodi: Bitiruv malakaviy ishi. – Toshkent, 2016.
3. Ijodimiz haqida gapirsak: to'plam. 5 jildli. – Toshkent: O'zBA, 2006–2009.